

ONTOLOGICKÝ ROZMER EKOLOGICKÉHO PROBLÉMU

EVA SMOLKOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

SMOLKOVÁ, E.: The Ontological Dimension of the Ecological Problem
FILOZOFIA, 48, 1993, No 3, p. 145.

The reflection of the ecological problem has put in question the traditional philosophical stances and was followed by debates about the fundamental philosophical categories and questions, as well as by the discussion of new methods and approaches. The paper outlines the conditions of an ecologically oriented approach requiring a radical philosophical turn. It explains, why the present ontological theories fail, and it describes also the characteristics of that presupposed turn.

O ontologickom rozmere ekologického problému sa vo filozofii hovorí a píše v posledných desiatich rokoch. Každý, kto sa reflexiou ekologického problému zaoberá, však naráža na akési ontologické vákuum. Ontologické hľadisko je mlčky predpokladané ako dané. O ontologickom rozmere ekologického problému sa nepochybuje, píše sa však o ňom len sporadicky, vníma sa skôr intuitívne. Na vynárajúce sa otázky neposkytuje adekvátnu odpoveď celá škála filozofického myslenia. To je dôvod, pre ktorý sa hovorí o potrebe zásadného obratu vo filozofii, a platí aj v tých prípadoch, keď autori východiská určitého typu uvažovania pokladajú za nemenné a ekologické hľadisko sa usilujú do filozofie len zakomponovať. Napokon, nerobíme to všetci? Je volanie po filozofii volaním po filozofii univerzalistického typu, alebo sa len usilujeme rehabilitovať filozofiu Whiteheadovským spôsobom? Má filozofia opodstatnenie vo svete, ktorý filozofii a následne aj filozofickým disciplinám, mám na mysli predovšetkým axiológiu a etiku, pripisuje taký malý význam? Na tieto otázky je možné odpovedať rôznym spôsobom. Väčšina z tých, ktorí odpovede hľadajú, vyjadruje potrebu návratu k múdrosti, sofii, a nie je podstatné, či ju spájajú s múdrosťou a tradíciami predkov. To je hlavný dôvod, pre ktorý sa pre tento typ uvažovania za najadekvátnejšie považuje označenie ekosofia.¹

Cieľom tejto práce nie je vzhľadom na jej rozsah a stav rozpracovanosti problematiky vytvorenie nových základov ontológie. Ide skôr o nártv vznik predpokladov určitého typu ontologického uvažovania a zosumarizovanie predstáv o ňom v rámci zdôvodňovania potreby zásadného obratu vo filozofii. Je potrebné spomenúť, že vo väčšine z nich rezonuje Hartmanova predstava vrstevnatosti bytia ([1], 83-107), ktorá je východiskom ďalších úvah.

Za ekologický problém budem v tejto práci považovať problém, od vyriešenia ktorého závisí nielen existencia človeka ako biologického druhu, ale aj existencia biotických spoločenstiev, ekosystémov a biosféry. Práve v súvislosti s úvahami o bytí, jeho povahe, štruktúre a v neposlednom rade aj kvalite sa začalo hovoriť o potrebe zásadného obratu vo filozofii. Podstatnými znakmi tohto obratu sú:

¹ Okrem pojmu ekosofia sa na označenie tohto typu uvažovania v širšom alebo užšom zmysle slova používajú výrazy ekofilozofia, „hlbinná“ ekológia, etika zeme, etika životného prostredia, morálna ekológia a ďalšie.

1. posudzovanie bytia so zreteľom na ekologickú rovinu problému, nie z hľadiska ekológie ako biologickej disciplíny (aj keď jej poznatky hrajú v tomto procese významnú úlohu), ale ako prístup, spôsob nazerania;

2. uvedomovanie si vrámci filozofických úvah, že substančné chápanie a nazeranie na svet sa prežilo, a s tým súvisiace pokusy o jeho nahradenie nesubstančným;

3. načrtávanie neantropocentrických hodnotových kritérií – fyziocentrických, biocentrických, aghatocentrických i kozmocentrických; budovanie hodnotových systémov nového typu.

Vzhľadom na povahu ekologického problému sa väčšine autorov javí ako nedostatočné aplikovanie jestvujúcich filozofických, ontologických prístupov, stále intenzívnejšie sa hovorí o potrebe názorových posunov na bytie a o zmene zorného uhla nazerania. Ontológia bola budovaná pre človeka a z hľadiska človeka. Ten však sám seba v určitom štádiu historického vývinu začal považovať za niečo výnimočné, ak už nie za božské, potom aspoň za vrchol evolučného vývinového procesu, jednoducho za bytosť, ktorá vyniká nielen svojou inteligenciou, ale predovšetkým schopnosťou ovplyvňovať a pretvárať realitu. A práve vedomie tejto schopnosti sa pretransformovalo do potreby vydelenia seba a následne aj ľudstva, ľudskej spoločnosti a kultúry z prírody. Krajina, prostredie, príroda, a predpokladalo sa, že aj kozmos, sa mali stať tým, čo je možné bez obmedzenia pretvárať. Ak sa pozoroval vplyv človeka na prírodu, nebol problematizovaný z iného hľadiska, než z aspektu vývinu spoločnosti. Zásahy človeka do prírody sa buď nepovažovali za podstatné, alebo sa predpokladalo, že nie sú nezvratné. Výskum miery únosnosti exploatacie prírodných zdrojov prakticky nejestvoval. Predstava o prírode ako samoregulujúcom sa systéme, ktorý má neobmedzené regeneračné schopnosti, zohrala tiež negatívnu rolu. Zhodnocovacím procesom prechádzala predovšetkým tzv. poľudštená príroda. Človek sám seba vydělil z prírody a začal sa ubezpečovať o tom, že do nej nepatrí. Táto ilúzia je len namyslenosťou, ale z nej pramení ďalšia. Za bytie začal považovať sám seba alebo bytím označovať len to, čo dokázal reflektovať. Následne bol schopný uvažovať o práve na existenciu len pre tie bytosti, ktoré sú schopné racionálnych úvah, čím ho vlastne pripísal len sám sebe. Subjektivistické vymedzovanie bytia, ktoré jestvovanie človeka pokladá za základ ontológie, podmieňuje aj vymedzovanie kategórií bytia a poznania. Taká ontológia len predstiera, že je systémom všeobecných pojmov bytia.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je pochopiteľné, že sa kategórii bytia ani všeobecnému vymedzeniu bytia nevenovala primeraná pozornosť. O ontologickom aspekte ekologického problému má zmysel hovoriť práve preto, že sa vynoril ako problém (častejšie sa používa označenie konflikt, je však poplatné dualistickému chápaniu človeka a prírody) vzťah človeka k prírode, k jeho prírodnému prostrediu. V najvšeobecnejších súvislostiach ide o problémový vzťah, ktorý si človek vytvoril k bytiu, presnejšie, o zmenu tohto vzťahu. Vymedzenie a pochopenie bytia, filozofickej kategórie bytia, určovanie, za akých okolností sa dá vypovedať o niečom, že jestvuje, a či to, čo jestvuje, musí byť substanciou, alebo môže byť napríklad vzťahom či procesom, je i dnes problematické. Najpriijmanejšou je, žiaľ, najjednoduchšia koncepcia o bytí ako o niečom, čo sa konštatuje, čo väčšinou staticky a len výnimočne dynamicky je. Takéto bytie je možné skúmať a analyzovať len rozčlenené, pretože ako jednotný celok prakticky nejestvuje alebo sa tak neprejavuje, a ako bytie sa skúmajú jednotliviny, veci, čím je bytie substančne vymedzené. V takomto systéme je problematické o nesubstančnom bytí hovoriť, pripustiť ho a je otázne, či je to vôbec možné.

Pochopenie a riešenie ekologického problému vyžaduje takú ontologickú teóriu, ktorá by umožňovala uchopiť tento problém v celej šírke. A keďže to tradičná ontológia neumôžňuje, je potrebné uvažovať o vybudovaní novej. Dôvodom zlyhávania jestvujúcej ontológie je nazeranie na bytie a vymedzovanie bytia bez pokusov definovať ho. Všeobecne sa dá skôr hovoriť o úvahách o bytí. To, samozrejme, neplatí, ak je bytie vymedzené subjektivisticky, nazančila som však, že pri reflektovaní ekologickej roviny problému je takéto vymedzenie nepoužiteľné. Objektivistické vymedzovanie je podmienené substančným chápaním vecí ([2],

201). Ani vzťahové (vzťah ako veci priradený, to, čo ju nekonštituuje), procesuálne (vec je, resp. môže byť procesom) či operacionálne (činnosť nie je veci priradená, patrí k nej ako bytie) chápanie veci neprinieslo jasnú predstavu o bytí ako celku. Náčrty nesubstančných modelov vychádzajú z uvedených vymedzení, presnejšie, sú pokusmi vzťah, proces či činnosť dosadiť do ontologického uvažovania namiesto substancie. Tým sa nepokúšam naznačiť, že táto cesta je neschodná či dokonca slepá. V tom štádiu skúmania, v akom sa daná problematika nachádza, je možné pripustiť, že vzťah, proces alebo činnosť ako základné ontologické kategórie môžu byť funkčné, problematická je ich väzba na substanciu, resp. ich vymedzovanie a postavenie, ak by neodrážali substančné bytie. Pokusy v tomto smere jestvujú, no je potrebné povedať, že väčšinou ústia do semantickej problematiky [3].

Dôvodom zlyhávania ontologickej teórie pri riešení ekologického problému je aj filozofický koncept prírody. Koncepcia bytia ovplyvnila predstavy o prírode a tie sa ustálili v pozícii dualistického vzťahu. Vzťah človeka a prírody, ktorý má dnes už podobu antagonistického vzťahu, ako vzťah vzájomnej závislosti a podmienenosti prakticky nefungoval a ak ako taký fungoval, tak sa tak dialo v ranných štádiách vývinu ľudstva a možno ho označiť za nevedomený. Z tohto typu prístupu ku skutočnosti akoby vyplývala (dnes už vieme, že nepravdivá a ničím nepodložená) opozícia človeka voči prírode, v najvšeobecnejšej filozofickej rovine zakotvená v chápaní kategórií ducha a hmoty. Čo predchádzalo vydeleniu človeka z prírody? Ako som už načrtla, schopnosť človeka pretvárať prírodu (daná aj určitými dispozíciami druhu homo sapiens) zohrala v tomto procese nemalú úlohu. Okrem iného práve vďaka nej sa začal utvrdzovať v predstave, že je na prírode nezávislým bytím. Perspektíva neohraničenej existencie človeka ako biologického druhu a vymania sa z područia biologických zákonitostí ho priviedla do súčasnej situácie. Podľa nej si totiž vytvoril predstavu o skutočnosti, o tom čím je a aký je, i o bytí ako celku. Idea človeka ako pána a vládcu prírody sa však presadila len v euroamerickom regióne² a súvisí s platnou koncepciou hodnôt a etických noriem.

Na myšlienke človeka ako vládcu nad prírodou nič nemení kontext takýchto pozícií, teda ani spôsob, akým si človek túto predstavu osvojil – či ako stvorená bytosť (ak jej bola zem daná do užívania), alebo tvorivá a tvoriaca (v rámci racionalistického prístupu k realite). Otázne je, prečo sa tak stalo len v spomínanom regióne. Autori, ktorí sa zmieňujú o možnosti zakomponovať do do tohto regiónu hodnotový systém platný v inej oblasti, počítajú s ním ako s funkčným a fungujúcim [4]. O hodnotách, na tvorbe ktorých sa podieľa iná tradícia a kultúra, sa nedá predpokladať (skúsenosť to potvrdzuje), že budú plniť očakávanú funkciu bez predbežných príprav spoločnosti na zmenu, bez zdôvodňovania a uvedomovania si nefunkčnosti a prežitosti jestvujúceho hodnotového systému a potreby zmeniť ho. Tie hodnotové systémy, o ktorých sa uvažovalo, v strete s antropocentrickým hodnotovým systémom platným v spomínanom regióne sa javia ako nepresaditeľné. Je teda pravdepodobné, že procesu implantovania iných kritérií hodnotenia musí predchádzať proces hodnotovej reorientácie, zmien hodnotových kritérií.

Žijeme v očakávaní zániku, pod ktorým si predstavujeme takmer výlučne vyhynutie ľudstva. Globálnosť tejto otázky však nie je v tom, že problém prežitia sa týka jedného biologického druhu, jedného typu kultúry, ale v tom, že sa týka tak ľudstva, ako aj väčšiny druhov organického života. V rámci prežitia ľudstva dostanú možno šancu aj iné živočíšne a rastlinné druhy, biotické spoločenstvá a ekosystémy. Za jej predpoklad považujem postupné zmierňovanie antropocentrizmu a smerovanie k fyziocentrizmu a biocentrizmu.

² Výraz euroamerický región je v rámci environmentalistickej problematiky zaužívaný a bežne sa používa. Neoznačuje sa ním región v geografickom zmysle slova, ale určitá oblasť kultúrnych tradícií a zvyklostí, ktorých spoločnými znakmi sú štýl myslenia, hodnotové kritériá, akceptované etické normy a estetické kritériá. Pojem vznikol v sedemdesiatych rokoch v rámci pokusov špecifikovať spomínané znaky vo východnej a západnej kultúre.

Pokúsila som sa naznačiť, že axiológia súvisí s ontológiou pravdepodobne v omnoho väčšej miere, než sa doposiaľ predpokladalo. Priamo do ontologického uvažovania vstupuje určité hodnotenie a platné hodnotové kritériá. V pojme hodnota je nevyhnutne prítomný ontologický moment. Poroblematické je jeho historické videnie a posudzovanie. Tomu, čo sa pokladá za bytie, čo vstupuje do procesu skúmania ako prvé či východiskové, sa s najväčšou pravdepodobnosťou bude priradovať väčšia hodnota ako tomu, čo je tomu prvotnému len priradované a na jeho konštituovaní sa nepodiaľa a ak, tak len minimálne. Už v rámci ontológie funguje hierarchia a tá sa premieta do predstáv o dokonalosti a nedokonalosti. Funguje tak napríklad predpoklad, že „bytia, s ktorými sa v prírode stretávame, sú jedny viac, iné menej dokonalé...“ ([2], 209). Zo zreteľa sa nám často stráca jednota bytia ako niečo, čo môže, ale nemusí byť ďalším určením bytia, a takmer vôbec nevystupuje ako jeho hlavné, najpodstatnejšie určenie. To, ako sa buduje ontologická teória, závisí teda aj od teórie hodnôt prijímanej v období, v ktorom sa daná teória formuje, a je jej poplatná. Ontologické tézy sa vytvárajú vzhľadom na jestvujúce koncepcie hodnôt, nie naopak. V rámci určitého typu ontologického uvažovania je potom ťažko možné predpokladať zmenu hodnotového statusu, keďže teória bola formulovaná z ohľadom naň. Mám na mysli predovšetkým antropocentrizmus a utilitarizmus, aj keď by nemali byť kladené vedľa seba ako rovnocenné, pretože antropocentrizmus podmienil a umocnil utilitarizmus, bol jeho predpokladom i východiskovým rámcom. Je možné očakávať, že sa skôr ujmú predstavy, ktoré budú akceptovať, ak aj nie úplne, tak aspoň do určitej miery, jestvujúce hodnotové princípy, že sa nebudeme meniť teória hodnôt. Je však sporné, do akej miery môže byť úspešný pokus či pokusy zmeniť len perspektívu hodnotenia [5] a nakoľko sa to premietne do ontologickej problematiky. Ukazuje sa, že minimálne alebo vôbec nie. Preto sa domnievam, že potreba zmeny hodnôt a hodnotových kritérií súvisí s ontológiou, a dá sa predpokladať, že ju bude ovplyvňovať.

Človek, tvorca ontológie, v ontologickom uvažovaní vyčlenil z reality sám seba. Považuje samého seba za to, čo je a čo je súčasne odlišné od iných vyčleňujúcich vecí, považuje sa za vec, za bytie. Jestvujúca ontológia však nedokázala vo vzťahu k človeku uplatniť dôsledne ani toto hľadisko, presnejšie, nevyčerpala ho úplne. Nejasná predstava o bytí nenavodzovala vnímanie celku, sveta, vesmíru, prírody ako celku, ktorého je človek integrálnou súčasťou, patrí doň a len v jeho rámci jestvuje. O tom napokon svedčí existencia ekologického problému. V uvažovaní o jeho príčinách však dochádza k názorovému posunu. Ide o vzťah medzi človekom a prírodou – o tom sa nepochybuje. Poškodzovateľmi prírody však, tvrdí sa, nie sú ľudia, jednotliví ľudia, ale civilizácia, technosféra či kultúra. Miera zodpovednosti jednotlivca nejestvuje a nie je potrebné o nej hovoriť a vytvárať ju. Problém sa posúva do systémovej roviny a rieši sa ako „konflikt prirodzeného a relatívne svojbytného systému – biosféry so svojím umelým, značne nesvojbytným subsystémom – ľudskou kultúrou“ [6]. Je možné súhlasiť s tým, že na biosfére sú všetky jej prvky a subsystémy závislé a fungujú len vzhľadom na biotický celok, dokonca aj s tým, že logika fungovania ľudskej kultúry ju stavia, ako dúfame, len dočasne, do pozície nekompatibilného subsystému vzhľadom na systém pôvodnej pozemskej prírody, aj keď je veľmi ťažké vyšpecifikovať, čo to pôvodná pozemská príroda je. Ďalšie úvahy, týkajúce sa takmer výlučne prežitia ľudstva, sa o kultúre, ktorá „síce na dosiahnutú úroveň prirodzenej biosférickej evolúcie nadväzuje, ale nie je jej prirodzeným pokračovaním“ [6] nezmieňujú. Smerujú ku kassandrovským víziám a často sa s nimi stotožňujú. Ak je totiž smerovanie ku katastrofe neodvratné, potom nie je potrebné uvažovať o novej ontológii, axiológii a etických normách ani pristúpiť k hodnotovej reorientácii spoločnosti. Predstava, že sa kultúra môže z nekompatibilného subsystému zmeniť na kompatibilný, sa nachádza zatiaľ v rovine zbožných želaní.

Dodnes je problematické jednoznačne odpovedať na otázku, čo spôsobuje dezintegráciu systému, pozemskej prírody. Vzťahy a procesy nadobúdajú vzhľadom na tento dezintegračný

proces postupne stále silnejšie bytie. Postupne prestáva platiť predstava o vzťahu ako o tom, čo má najslabšie bytie, a za neopodstatnený sa pokladá aj názor, že pôsobenie človeka na realitu je jednosmerné – človek ovplyvňuje prírodu, bytie, ale naopak sa tento vzťah nepremiata. Príroda človeka ovplyvňuje a ovplyvňovala bez ohľadu na to, či si to pripúšťal, alebo nie.

Človek ako bytie, vec, substancia sa stal nositeľom, jednotkou bytia. Postupne sa vytrácala aj predstava o kvalite bytia a ak aj jestvovala, vzťahovala sa k životnej úrovni. Dominoval izolacionistický charakter vecí a vyčerpával sa spoločenskou rovinou.

Vesmír, prírodu, spoločnosť, sami seba poznávame ako štruktúru a tú vnímame ako množinu jednotlivín. Odrážame partikulárne jednotliviny a podľa toho hodnotíme. Bytie len s ťažkosťami poznávame a posudzujeme ako jediný, celostný, nerozčlenený celok. Dokážeme si ho ako celok predstavovať a modelovať. Vo fyzike je tento spôsob modelovania bežný a udomácnil sa aj v biológii. Vďaka ekológii sme si tak zvykli nazerat' aj na biotické spoločenstvá, ekosystémy a biosféru, do určitej miery aj na prírodu. Rozprieštenosť závislú na existencii v čase sme si zvykli poznávať a posudzovať práve prostredníctvom partikulárnych jednotlivín a výraz „prostredníctvom“ je tu plne na mieste. Predstava, že analýzou jednotlivín získavame jasný a správny obraz o jednotlivinách i celku – ak poznatky o jednotlivinách poukladáme vedľa seba alebo ich začleníme do teórie, ktorú v určitom období, v ktorom vzniká a funguje, považujeme za jednotnú, sa nepotvrdila. Je možné vybudovať nesubstančný model, v ktorom by nebolo súcno privilegované? Problematické je aj ďalšie vymedzenie. Jestvujúce úvahy o nesubstančných modeloch totiž počítajú s tým, že v nesubstančnom modeli patrí ontologická realnosť všetkým jednotlivinám v plnej a rovnakej miere. Všetky jednotliviny sú ontologicky plnohodnotne reálne a nie je nič okrem nich ([7], 157). Ak ide o jednotliviny v rámci nesubstančných modelov, dá sa o nich vypovedať, či a ako sú hierarchicky usporiadané, ako sú jednotlivým úrovňami vlastné špecifické zákonitosti nižších úrovní.³ Nie je ich však možné presne odlíšiť a popísať, vymedziť, čo to je jednotlivina v nesubstančnom modeli. Celok aj tu funguje ako súhrn, suma jednotlivín – aj keď sa predpokladá, že je jednotlivinám hierarchicky nadradený. Budovať celok na princípe vnútornej jednoty sa často javí ako problematické, a tak je celok vo väčšine prípadov aj v tomto modeli určitou skladačkou alebo mozaikou. Naviac, vrámci takého modelu je nemožné odpovedať na otázku či je možné vymedziť určitú bázu ako primárnu. Predstava, že v nesubstančných modeloch je možné urobiť kroky, ktoré v substančných nie sú možné, nie je ničím podložená. Ak má byť nesubstančný model modelom budúcnosti, musí byť zodpovedaná otázka, čo to je nesubstančné bytie a akým spôsobom je ho možné skúmať. Ani tento problém sa v rámci filozofického myslenia nerieši a je pravdepodobné, že sa jestvujúcimi metódami ani nedá riešiť. Nemožno nesúhlasit' s Fišerom, ktorý tvrdí, že všetky snahy vybudovať takýto model narazili na to, že „substancia vykázaná dvermi sa derie dovnútra znovu oknom“ ([7], 78). Teda aj jestvujúce východisko ďalších ontologických úvah je možné pokladať za sporné. Napriek tomu, že problém popisujeme ako filozofický, metodologický a z určitých zorných uhlov aj axiologický a etický, otázky sa na spoločenskovednej úrovni nevyčerpávajú. Problém je vedeckým problémom v celej svojej podstate a šírke. Skúmanie jednotlivých úrovní bytia je pre prírodovedca samozrejme a teoretické závery vyvodzované z takého skúmania je často možné označiť za závery prekračujúce substančné chápanie. Zmeny v metodologických základoch vedy teda už prebiehajú. Ekológiu môžeme v tomto zmysle uviesť ako príklad. Uvažovanie so zreteľom na ekologickú rovinu či povahu problému je uvažovaním o problémovom vzťahu človeka k prírode, o vzťahu, od ktorého bude v budúcnosti závislé bytie. A práve v tomto zmysle má

³ Presnejšie označenie úrovní je „mladšia“ a „staršia“, dá sa však použiť len za určitých okolností.

ekologický problém svoj ontologický aspekt. Prostredníctvom neho sa vynára potreba budovať takú ontologickú teóriu, ktorá umožní reflexiu problémového vzťahu človeka k pozemskej prírode a následne aj k Zemi, kozmu či univerzu, poskytne použiteľný a funkčný koncept bytia. V tom je nepochybne šanca filozofie i vedy.

Čo by malo byť podstatou prerozu? Ide nám o to:

1. Vyhnúť sa akémukoľvek dualizmu, teda aj dualizmu ducha a hmoty, človeka a prírody, dualizmu štruktúrnemu a funkcionálnemu, s ktorým sa tradičná ontológia stotožnila v najvšeobecnejšej rovine.

2. Pokúsiť sa vytvoriť nesubstančný model či modely bytia. Úloha je o to ťažšia, že aj v prípadoch, kedy je ontologická teória budovaná na princípe vnútornej jednoty organických systémov, živej i neživej prírody, človeka a spoločnosti (jednotlivé koncepcie vymedzujú, o akom type spoločnosti sa uvažuje), sa problémy posúvajú do sémantickej roviny a neriešia sa v rámci ontológie. Časť pokusov stroskotáva na úsilí nahradiť substanciu niečím iným, čo by však malo plniť úlohu, aká v tradičnej ontológii patrí substancii a je dôsledkom absencie predstavy o ontologickom modeli alebo toho, že nie je funkčný.

3. Vymedziť miesto človeka, jednotlivca, spoločnosti, civilizácie (civilizácie technického typu s utilitaristickým vzťahom k prírode ako prechodnej vývinovej fázy), určiť úlohu života všeobecne, nie len úlohu biologického druhu homo sapiens. Podotýkam, že toto miesto človeka sa v žiadnom prípade nemôže kryť s predstavou o človeku ako pánovi a vládcovi nad inými formami života, nad prírodou všeobecne. Tento vzťah musí byť budovaný na princípe vnútornej jednoty, na komunikatívnej báze a má podľa niektorých autorov poskytovať človeku možnosť, aby sa identifikoval nielen s ľudskými bytosťami, ale aj s biotickými spoločenstvami, ekosystémami či biosférou ([8], 95-100).

4. Vyšpecifikovať načrtnuté možnosti identifikácie, dištancovať sa od antropocentrického hodnotového systému a v ňom platných hodnotových kritérií. Zvážiť možnosti jeho nahradenia fyzicocentrickými, biocentrickými či aghatocentrickými ([9], 92-93) hodnotovými rámcami. Teoreticky takéto systémy jestvujú, problematické je len ich uplatňovanie a presadzovanie v spoločnosti, ktorá má antropocentrické kritériá.

Ako je zrejmé, uviesť predpoklady pre vznik nového typu ontologického uvažovania, načrtnúť jeho podstatu a predpoklady, vymedziť, v čom by mal spočívať onen zásadný obrat, nestačí. Takáto ontológia totiž nejestvuje. Jestvujú predpoklady pre jej vybudovanie. Kryjú sa s predpokladmi vzniku novej paradigmy a s ním spojeného typu paradigmatického uvažovania. Tento náčrt nemôže byť vzhľadom na stav rozpracovanosti problematiky, ako som už spomenula, ničím iným, než čím v skutočnosti je – úvahou o ontológii nového typu a námetom ďalších úvah.

LITERATÚRA

- [1] HARTMANN, N.: Nové cesty ontológie. Bratislava 1976
- [2] FILKORN, V.: Analýza metodologickej kategórie „vec“. In: Filozofia 1992, č. 4.
- [3] MCLAUGHLIN, A.: Images and Ethics of Nature. In: Environmental Ethics 1988, č. 4.
- [4] CAPRA, F.: Punkt zwrotny. Warszawa 1987
- [5] CALLICOTT, J. B.: Theory and Environmental Ethics. In: American Philosophical Quarterly 1984, č. 4
- [6] ŠMAJS, J.: Ontologický aspekt ekologickej krize. In: Diskusie o ekofilozofii (v tlači).
- [7] FIŠER, Z.: Útěcha z ontologie. Praha 1967.
- [8] NAESS, A.: Shallow and the Deep, Long Range Ecology Movement. In: Inquiry, vol. 16, 1973.
- [9] KOHÁK, E.: Za aghatocentrickou ekologií. In: Vesmír 1992, č. 2.